

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ІНКЛЮЗИВНИХ УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

MAIN ASPECTS OF TRAINING FUTURE TEACHERS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY IN INCLUSIVE CONDITIONS OF MODERN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

У статті розглянуто основні аспекти підготовки майбутніх педагогів до професійної діяльності в інклюзивних умовах сучасних закладів освіти. Встановлено, що важливою умовою успішної розбудови інклюзивного середовища є формування позитивного ставлення до інклюзивної освіти розпочинаючи від системи навчання майбутніх спеціалістів педагогічної освіти, до системи підвищення кваліфікації педагогів – практиків. Висвітлено необхідність формувати у студентів професійні навички проведення просвітницької роботи у суспільстві, та створювати позитивну громадську, суспільну думку стосовно інклюзії.

Окреслено, що основними аспектами підготовки майбутніх педагогічних працівників до професійної діяльності в інклюзивних умовах нової освітньої парадигми мають бути: дотримання педагогами, батьками, громадськістю принципу прав дитини з особливими освітніми потребами на використання всіх можливостей, які пропонує суспільство; придбання майбутніми спеціалістами теоретичних знань та практичного досвіду визначення стратегії інклюзивної освіти в навчальному закладі, створення інклюзивного освітнього середовища спільного навчання, виховання та розвитку дітей з особливими освітніми потребами; розроблення технологій індивідуалізованого навчання та психолого-педагогічного супроводу процесів залучення дитини з особливими потребами в загальноосвітнє середовище; ознайомлення з програмами ранньої психолого – педагогічної корекції відхилень у розвитку дітей дошкільного віку; формування у майбутніх спеціалістів умінь використовувати технології диференційованого, спільного викладання, підтримуючого навчання. Підготовка майбутніх практичних психологів, повинна бути направлена на відпрацювання участі психолога у складанні індивідуальної програми розвитку дитини та індивідуальної навчальної програми для кожного вихованця. Практичні психологи покликані здійснювати психолого – педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, об'єднувати дитячий і молодіжний колектив, щоб кожен учасник освітнього процесу мав змогу реалізувати свій творчий, емоційний і навчальний потенціал.

Ключові слова: інтеграція, інклюзія, інклюзивне середовище, професійна підготовка.

In the article reviews the main aspects of training future teachers for professional activities in inclusive conditions of modern educational institutions. It has been established that an important condition for the successful development of an inclusive environment is the formation of a positive attitude towards inclusive education, starting from the system of training future specialists in teacher education to the system of professional development of practicing teachers. The need to develop students' professional skills in conducting educational work in society and to create a positive public opinion on inclusion is highlighted.

It is outlined that the main aspects of training future teachers for professional activity in the inclusive conditions of the new educational paradigm should be: observance by teachers, parents, and the public of the principle of the rights of a child with special educational needs to use all the opportunities offered by society; acquisition by future specialists of theoretical knowledge and practical experience in determining the strategy of inclusive education in an educational institution, creating an inclusive educational environment for joint learning, education and development of children with special needs; development of technologies for individualized learning and psychological and pedagogical support for the processes of involving a child with special needs in the general education environment; familiarization with programs of early psychological and pedagogical correction of deviations in the development of preschool children, developing the ability of future specialists to use differentiated, cooperative teaching, and supportive learning technologies. The training of future practical psychologists should be aimed at practicing the psychologist's participation in the preparation of an individual child development program and an individual curriculum for each pupil. Practical psychologists are called upon to provide psychological and pedagogical support to children with special educational needs, to unite children and youth groups so that each participant in the educational process can realize their creative, emotional and educational potential.

Key words: integration, inclusion, inclusive environment, professional training.

УДК 378.093.5:373-056.2/
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/73.39>

Скірко Г.З.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного університету

Скірко Р.Л.,
докторант
Класичного приватного університету

Реформування й оновлення національної системи педагогічної освіти в Україні на основі принципів демократизації, гуманізації та модернізації є дороговказом до пошуку оптимальних шляхів соціалізації дітей з порушеннями психофізичного розвитку. На важливість освітніх інтеграційних процесів, за словами Колупаєвої А., вказував ще Л. Виготський, який говорив про необхідність

створення такої системи навчання, яка б органічно пов'язувала спеціальне навчання з навчанням дітей з нормальним розвитком. Вчений наголошував: «При всіх перевагах наша спеціальна школа відрізняється тим основним недоліком, що вона замикає свого вихованця... у вузьке коло шкільного колективу, створює відрізаний і замкнутий світ, де все прилаштовано і пристосовано до

дефекту життя. Наша спеціальна школа нато-мість, щоб виводити дитину з ізолюваного світу, як правило, розвиває в ній навички, які призводять до ще більшої ізолюваності й посилюють її сегрегацію. Через ці недоліки не лише паралізується загальне виховання дитини, а й спеціальна виучка зводиться майже нанівець» [3, с. 65].

Інтегрування дітей з порушеннями психофізичного розвитку до загальноосвітніх закладів – це світовий процес, до якого долучені всі високорозвинені країни. В основі концепції інклюзії лежить дотримання принципу прав дитини на використання всіх можливостей, які пропонує суспільство. Інклюзивна освіта, що являє собою закономірний і логічний варіант трансформації інститутів загальної та спеціальної освіти, виступає одним із основних інститутів соціальної інтеграції.

Автор вважає, що поняття інтеграція та інклюзія різняться суттєвими відмінностями. За інтеграції діти з різними (відмінними) здібностями залучаються до існуючої освітньої системи; педагогічні зусилля спрямовуються на те, аби допомогти дитині пристосуватися до існуючої моделі шкільної освіти. Водночас інклюзія передбачає, що від самого початку всі діти належать до системи масової освіти. Отже, про потребу «пристосувати» дитину до освітнього середовища взагалі не йдеться, адже вона вже є частиною цієї системи. Мета інклюзії полягає в тому, щоб кожний навчальний заклад був заздалегідь готовий прийняти дітей з різними (відмінними) здібностями. Вирішення цього питання потребує змін не лише в організації роботи навчальних закладів, а й переосмисленні та зміні основних аспектів підготовки, перепідготовки спеціалістів до професійної педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти [3, с. 76].

Інклюзивні умови які повинні бути створені в загальноосвітніх закладах освіти визначені основними нормативно – правовими документами. Так, в Закон «Про освіту» введено поняття інклюзивного навчального закладу, а Кабінетом Міністрів України затверджено «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах про інклюзивне навчання» (Постанова Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 № 872), «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах дошкільної освіти» затверджено згідно з Постановою КМ № 769 від 28.07.2021 р. [2].

Аналізуючи сучасні філософські теорії, Сущенко Л. уможлиблює всезагальність цілісного підходу в процесі професійної підготовки майбутнього педагога. Автор переконаний «...головна особливість цілісного підходу, що відрізняє його від інших підходів до здійснення процесу підготовки студентської молоді, полягає в тому, що якщо останні акцентують увагу на якомусь окремому аспекті досліджуваного феномену, то цілісний

підхід, передусім, передбачає аналіз цілісного досліджуваного і перспективного феномену якості особистості, педагогічного процесу його фрагмента, «одиниці» тощо, шляхів забезпечення і підтвердження його цілісності» [8, с. 590–591]. Важливою умовою успішної розбудови інклюзивного середовища є формування позитивного ставлення до інклюзивної освіти розпочинаючи від системи навчання майбутніх спеціалістів педагогічної освіти, до системи підвищення кваліфікації педагогів – практиків. Необхідно навчити студентів проводити просвітницьку роботу у суспільстві, та формувати громадську, суспільну думку стосовно інклюзії. Організація успішної інклюзії в освітньому процесі сучасного навчального закладу є педагогічною інновацією, що знаходиться на стадії впровадження, а тому зустрічає чимало перепон. По-перше, рівень професійної готовності майбутніх педагогічних працівників до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами знаходиться на низькому рівні. На сьогодні приєднання до масових навчальних закладів дітей з особливостями в розвитку, вимагає перегляду традиційних поглядів, щодо організації роботи всього навчального закладу, суттєвих змін в підготовці майбутніх фахівців педагогічної освіти стосовно формування уміння спеціаліста створювати належний психологічний клімат в батьківському середовищі, серед співробітників навчального закладу, та в організації успішної інклюзії в освітньому процесі сучасного закладу освіти. Особливої уваги заслуговує проблема підготовки майбутніх фахівців до роботи в умовах інклюзивної освіти, оскільки спектр функцій педагога значно розширюється. Окрім основних (дидактичної, корекційної, виховної, розвивальної) додається просвітницька (інформація батьків про позитиви інклюзії); рефлексивна (підготовка критеріїв та показників оцінювання досягнень дітей з особливими освітніми потребами, корегування корекційно – педагогічного процесу) та інноваційна функція.

По-друге, перевантаженість навчальних програм, які досить важко без спеціальної підготовки адаптувати до потреб дитини з вадами у розвитку, вимагає від педагога готовності до модифікації навчального плану для конкретної дитини, внесення змін до навчальних вправ, визначенні мінімального обсягу завдань, який необхідно засвоїти дітям з особливими освітніми потребами. Така індивідуальна програма розвитку для дитини відповідного віку, створюється на основі загальної навчальної програми з урахуванням висновку інклюзивно-ресурсного центру. Підготовка майбутніх фахівців для роботи в інклюзивних групах повинна передбачати уміння чітко визначати вимоги щодо організації інклюзивного навчання, характер освітніх послуг та форми підтримки дітей під час навчального процесу.

Мета статті полягає в аналізі основних аспектів підготовки майбутніх педагогічних працівників до професійної діяльності в інклюзивних умовах сучасних закладів освіти. Саме здатність педагогів визначати стратегію інклюзивної освіти, створювати інклюзивне освітнє середовище, інтегрувати, сукупність умов, способів, методів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку дітей з урахуванням їхніх потреб і можливостей, становлять нині одні з пріоритетних завдань професійної підготовки майбутніх спеціалістів закладів освіти. Наукові дослідження, в яких проблеми реформування дошкільної освіти розглядаються в умовах інклюзії, постійно зростають (Артюшенко Н., Будяк Л., Гречко Л., Колупаєва А., Плетньова О., Татьянчикова І., Шеремет М., Шипіцина Л., Шматко М., Шевців З. та ін.).

На думку Колупаєвої А., підвищення фахового рівня педагогічних кадрів передбачає: забезпечення якісно нової фахової підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів з урахуванням сучасних підходів і технологій навчання та супроводу осіб з особливими потребами; розроблення практико-орієнтованих технологій індивідуалізованого навчання та психолого-педагогічного супроводу процесів залучення дитини з особливими потребами в загальноосвітнє середовище [3, с. 73–74]. Як зазначає Татьянчикова І., важливе місце в підготовці майбутніх педагогів займає проблема соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, яка постала особливо гостро на сучасному етапі розвитку суспільства і потребує свого розв'язання в умовах спеціального закладу освіти і є для учнів цієї категорії головним інститутом соціалізації [9, с. 78].

Вивченню педагогічних умов інклюзивної освіти дітей, які потребують корекції психофізичного розвитку, присвячені дослідження Артюшенко Н. Автор особливу увагу приділяє психолого-педагогічному супроводу (індивідуальна освітня програма, групові корекційно-розвиваючі заняття, індивідуальні, творчі форми навчання), та формуванню інклюзивної культури учасників навчального процесу через проведення занять толерантності, тематичних занять.

Науковцями створено програми ранньої психолого – педагогічної корекції відхилень у розвитку дітей дошкільного віку які констатують, що чим раніше почнеться робота з дитиною, яка потребує корекції психофізичного розвитку, тим будуть кращі шанси на соціалізацію у суспільстві. Дані отримані в Німеччині, Бельгії, Голландії наразі говорять про те, що лише 3% дітей віком від 5 до 17 років навчаються у спеціальних закладах освіти; у Великобританії та Швеції – 2%, а загалом у половині країн, що входять до Організації Економічної Співпраці та Розвитку, таких дітей 1%. Переважно такі показники є результатом раннього виявлення, належної

діагностики порушень, широкого охоплення дитячого населення програмами раннього втручання й інтенсивної корекційно-реабілітаційної роботи фахівців у дошкільний період [3, с. 76].

На думку Плетньової О., для роботи з дітьми які мають особливі освітні потреби, повинен бути створений кадровий ресурс інклюзивного навчального закладу, підготовлена матеріально – технічна база, адаптовані навчальні плани й програми. Проблему підготовки фахівців інклюзивної освіти вивчають вчені, зокрема, Колупаєва А., Коргун Л., Мартинчук О., Софій Н., Шевців З. та ін. Особливості навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я аналізувалися у дослідженнях О. Гаврилова, В. Засенка, С. Миронової, В. Липи, В. Синьова, Є. Синьової, В. Тарасун, С. Федоренко, М. Шеремет та ін. У їхніх роботах звертається увага на завдання, що стосуються особливості підготовки студентів до роботи з дітьми з обмеженими можливостями, розвитку спеціальної освіти в Україні, а саме сучасних компетентнісних підходів до підготовки психологів за спеціальністю 053 «Психологія». Практичний психолог повинен здійснювати психолого – педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, об'єднувати дитячий і молодіжний колектив, щоб всі учасники освітнього процесу могли реалізувати свої творчі, навчальні та емоційні потенціали незалежно від стану свого здоров'я. Підготовка такого фахівця має відбуватися комплексно з урахуванням основних вимог Концепції інклюзивної освіти та перспективних напрямлень Нової української школи. В українському законодавстві затверджений формат здійснення супроводу дітей з особливими освітніми потребами міждисциплінарною командою. Одним з учасників цієї команди є практичний психолог. У «Примірному положенні про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з ООП в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» говориться про основні функції, котрими має володіти практичний психолог: вивчення та моніторинг психічного розвитку дитини з ООП; психологічний супровід дитини з ООП; надання корекційно-розвиткових послуг дитині з ООП згідно з індивідуальною програмою розвитку (ІПР) тощо. Однак, необхідний діагностичний інструментарій для психологів щодо визначення дитини з ООП та її потреб не представлено [7]. В посадовій інструкції практичного психолога інклюзивна складова практично відсутня; не прописана конкретно взаємодія психолога з іншими учасниками міждисциплінарного супроводу; участь психолога у складанні індивідуальної програми розвитку дитини та індивідуальної навчальної програми не конкретизована [6]. Потрібні зміни і в доповнення навчальних дисциплін які вивчають на сьогодні майбутні практичні психологи.

Провідні західні фахівці (Т. Лорман, Дж. Деллер, К.Е. Томлінсон та ін.) за визначеннями Колупаєвої А., досліджуючи особливості організації інклюзивного навчання та диференційованого викладання зосереджують увагу на п'яти ключових категоріях: матеріали, ресурси, методи навчання, очікувані результати, фізичне середовище. Продумана організація групової кімнати, комфортне фізичне оточення – важлива складова процесу навчання. Наразі – фізичний доступ є визначальною передумовою інклюзивного навчання, оскільки саме від нього залежить соціальний доступ і забезпечення доступності навчального матеріалу. Головним принципом диференційованого викладання, навчання дітей є використання різноманітних форм організації навчального процесу. Їх застосування допомагає майбутнім педагогам врахувати під час проведення занять такі відмінності дітей дошкільного віку: рівень підготовленості, інтереси кожної дитини, індивідуальні стилі навчання, висновки та рекомендації інклюзивно – ресурсних центрів стосовно індивідуального розвитку кожної дитини з особливими освітніми потребами.

Проблему підготовки фахівців інклюзивної освіти вивчають вчені, зокрема, Колупаєва А., Коргун Л., Мартинчук О., Софій Н., Шевців З. та ін. Науковці відзначають недостатню обізнаність педагогів з організаційними аспектами супроводу дітей з особливими освітніми потребами, труднощами в організації ефективного навчального процесу, неточними уявленнями про особливості розвитку та специфіку навчання окремих категорій дітей з порушеннями розвитку [3, с. 76]. Аналізуючи готовність майбутніх вихователів до роботи в умовах інклюзивної освіти, ми виходили з припущення, що саме така підготовка може стати основою формування нового педагогічного мислення. Метою проведеного нами дослідження було встановити рівень самооцінки студентами готовності до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами та їх реальної підготовки до професійної творчої діяльності в умовах інклюзивного середовища. Для досягнення визначеної мети було проведено анкетування: «Моє відношення до інклюзивної освіти», та адаптовані тести «Основні поняття інклюзивної освіти», що дозволили вивчити реальний рівень обізнаності та готовності студентів до здійснення інклюзивної форми навчання і розуміння майбутніх професійних завдань щодо дітей з особливими освітніми потребами. У дослідженні приймали участь групи студентів третіх курсів спеціальності 012 «Дошкільна освіта», спеціальності 013 «Початкова освіта» Запорізького національного університету. Загальна кількість учасників дослідження – 76 студентів. Нами були отримані наступні результати: досить високий рівень самооцінки обізнаності з системою інклюзивної освіти продемонстрували 69% опитуваних, середній

рівень знань був зафіксований у 21% опитуваних, на низькому рівні опинились 10% опитуваних, котрі відзначили, що у них відсутні знання, уміння та навички роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Питання тесту «Основні поняття інклюзивної освіти» дозволили визначити, що студенти не володіють знаннями основних понять інклюзивної освіти на достатньому рівні. Вони продемонстрували незадовільний рівень володіння відповідною логопедичною термінологією. Отже, здатність педагогів визначати стратегію інклюзивної освіти в дошкільному навчальному закладі, створювати інклюзивне освітнє середовище спільного навчання, виховання та розвитку всіх дітей групи з урахуванням їхніх потреб і можливостей, становлять нині основні проблеми формування професійної підготовки майбутніх спеціалістів дошкільної освіти в умовах нової освітньої парадигми.

Вважаємо за необхідне більш детально проаналізувати освітньо – професійну програму «Дошкільна освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» галузі знань 01 Освіта / Педагогіка. В розділі 6 «Програмні компетентності» надається такий опис компетентності: «16. Здатність до забезпечення індивідуального і диференційованого розвитку дітей раннього і дошкільного віку з особливими освітніми потребами відповідно до їхніх можливостей та потреб». До розділу 7 «Програмні результати навчання» ввійшов опис програмного результату навчання: «3. Знати і розуміти природу і сутність базових якостей особистості, психологічних закономірностей їх формування; вікові особливості дітей з різними рівнями розвитку в нормі, особливості розвитку обдарованих дітей, індивідуальні відмінності дітей з особливими потребами. Знати принципи функціонування системи раннього втручання, розуміти можливості опори на неї у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, дотримуючись професійно – етичних вимог до діяльності фахівця з раннього втручання. Такі дані дозволяють узагальнити, що лише фрагментарно порушується проблема підготовки майбутніх вихователів до інноваційної діяльності в умовах інклюзивної дошкільної освіти. Розглянемо більш детально зміст окремих навчальних програм щодо наявності у них основних компонентів підготовки вихователів до діяльності в умовах інклюзивної освіти.

Так, програмою навчальної дисципліни «Логопедія» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта», передбачено надання студентам знань про логопедію як науку про розлади мовленнєвої діяльності, класифікацію основних груп дітей з особливостями психофізичного розвитку, основні типи мовленнєвих порушень. Під час вивчення змістового

модуля» Реалії та перспективи спеціальної освіти» майбутні вихователі знайомляться з принципами, шляхами впровадження спеціальної освіти в Україні, досвідом організації інклюзивного навчання в зарубіжних країнах та нормативно-правовим забезпеченням впровадження інклюзивної освіти на теренах нашої держави.

Однак, вивчення майбутніми фахівцями дошкільної освіти цього курсу дає лише загальні знання з логопедії, мало уваги приділяється формуванню фахової компетентності педагогів в питаннях створення інклюзивного освітнього простору в дошкільному закладі освіти з надання спеціальних послуг дітям з особливими потребами та їхнім родинам. Педагогам потрібно навчитися працювати в командах разом з асистентами учителів та іншим допоміжним персоналом задля досягнення однієї спільної мети. Особливу увагу слід звернути на формування у майбутніх спеціалістів умінь використовувати технології диференційованого, спільного викладання, підтримуючого навчання, тощо.

Потенційні можливості для ефективної підготовки майбутніх вихователів до педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти представляють окремі розділи таких дисциплін: «Корекційна дошкільна педагогіка», «Теорія і методика виховання дітей з вадами мовлення», які формують уявлення педагогів про теоретичні та методологічні основи спеціальної педагогіки, корекційно – реабілітаційні засади допомоги дітям з особливими освітніми потребами.

Висновки. Отже, основними аспектами підготовки майбутніх педагогічних працівників до професійної діяльності в умовах нової освітньої парадигми мають бути:

- дотримання педагогами, батьками, громадськістю принципу прав дитини з особливими освітніми потребами на використання всіх можливостей, які пропонує суспільство;

- навчання та придбання практичного досвіду педагогічними працівниками визначення стратегії інклюзивної освіти в навчальному закладі, створення інклюзивного освітнього середовища спільного навчання, виховання та розвитку всіх дітей групи з урахуванням їхніх потреб і можливостей;

- розроблення практико-орієнтованих технологій індивідуалізованого навчання та психолого-педагогічного супроводу процесів залучення дитини з особливими потребами в загальноосвітнє середовище;

- створення програми ранньої психолого – педагогічної корекції відхилень у розвитку дітей дошкільного віку;

- формування у майбутніх спеціалістів умінь використовувати технології диференційованого, спільного викладання, підтримуючого навчання;

- підготовка майбутніх практичних психологів, які будуть покликані здійснювати психолого- педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами, об'єднувати дитячий і молодіжний колектив, щоб кожен учасник освітнього процесу мав змогу реалізувати свій творчий, емоційний і навчальний потенціал.

Подальші наші дослідження будуть направлені на експериментальну перевірку основних аспектів підготовки майбутніх педагогічних працівників до професійної діяльності в інклюзивних умовах сучасних закладів освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Інклюзивне навчання: організаційне, змістове та методичне забезпечення: навчально-методичний посібник / за заг. ред. С. П. Миронової. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. 236 с.

2. Збірник нормативних документів загальної середньої та дошкільної освіти. – Міністерство освіти і науки України. К., 2015.

3. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. «Інклюзивна освіта: від основ до практики»: [монографія] / А.А. Колупаєва, О.М. Таранченко. К. : ТОВ «АТОПОЛ», 2016. 152 с. (Серія «Інклюзивна освіта»).

4. Мартинчук О.В. Підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища: монографія. Київ: Вид-во учбової літератури, 2018. 420 с.

5. Педагогічна освіта і професійна підготовка в сучасному соціокультурному середовищі : монографія / Г. В. Товканець та ін.; за заг. ред. Г. В. Товканець. Мукачево : Редакційно-видавничий центр МДУ, 2018. 302 с.

6. Посадова інструкція практичного психолога закладу загальної середньої освіти (2018). URL: <https://vseosvita.ua/library/posadova-instrukcia-prakticnogo-psihologa-zszozrazok-354222.html>

7. Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти (2018). Наказ МОН України № 609 від 08.06.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>

8. Суцценко Л. О. Філософсько – планетарний підхід до підготовки майбутніх педагогів в освітньому просторі вищої школи. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2012. Вип. 27 (80). С. 592–599.

9. Татяничкова І.В. Основи соціалізації особистості з особливими освітніми потребами: навчально-методичний посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Спеціальна освіта» освітньо-професійної програми «Логопедія». Запоріжжя: ЗНУ, 2023. 200 с.

10. Шевців З.М. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Київ : ЦУЛ, 2017. 384 с.